

Ὡς γνωστόν, τὸ ὑπ' ἀριθμ. 44 (Α - Β, Ι - ΙΙ) ἀπόσπασμα τοῦ *Περὶ Ἀληθείας* ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀνήκον εἰς τὸν σοφιστὴν Ἀντιφῶντα ἐκ τῆς συμπτώσεως τῶν στ. 18—20 τῆς πρώτης στήλης τοῦ πρώτου ἀποσπάσματος (τοὺς νόμους μεγά(λους)ᾶγοι) πρὸς χωρίον τοῦ Ἀρποκρατίωνος, παραθέτοντος αὐτουσίας τῶς ἀνωτέρω λέξεις, προκειμένου νὰ καταδείξῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος χρῆσιν τοῦ ρήματος ἄγω ἀντὶ τοῦ ἡγοῖμαι¹.

Ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ περιεχομένου τοῦ *Περὶ Ἀληθείας* ἔργον² εἰς μὲν τὸ πρῶτον βιβλίον (ἀπ. 1-21) εἶναι ἕνεκα τῆς βραχύτητος τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ἀσαφές³, εἰς δὲ τὸ δεύτερον (ἀπ. 22—44) ἀναφέρεται εἰς τὴν σπουδαιότητα τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινον, διὰ τὴν ποιητικὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐν γένει ἀξίαν τοῦ ὁποῦ ἢ φύσιν παραμένει καθ' ὅλοκληρίαν ἀδιάφορος. Εἰδικώτερον, εἰς τὰς στήλας τοῦ ἀποσπάσματος τούτου μνημονεύονται :

44Α, 1. Ὁ ὀρισμὸς τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ διάκρισις τοῦ φυσικοῦ νόμου ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινον.

,2. Αἱ συνέπειαι ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου.

,3. Ἡ ἀντίληψις ὅτι οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ἀντιτίθενται πρὸς τοὺς φυσικοὺς.

,4α) Ἡ ἀντίληψις ὅτι οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι εἶναι διὰ τὴν φύσιν ἀνύπαρκτοι,

β) ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον.

,5. Ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἀνθρωπίνου νόμου πρὸς τὴν ὄντως δικαίαν ζωὴν.

,6—7. Ἡ ἀντίληψις ὅτι θύματα καὶ δράσται ἐξισοῦνται ἐνώπιον τοῦ ἀνθρωπίνου νόμου ὡς πρὸς τὰς δυνατότητας ὑποστηρίξεως τῆς θέσεώς των.

44Β, 2. Αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις καὶ τὸ ἀδιανόητον τῆς διακρίσεως τῶν ἀνθρώπων εἰς Ἑλληνας καὶ βαρβάρους.

44, Ι—ΙΙ. Ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ μαρτυρία, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ὁ θεσμὸς τῶν δικαστηρίων, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ὄντως δίκαιον⁴.

Τὸ γεγονός ἐστὶ ὅ Ἀντιφῶν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ φυσικοῦ πρὸς τὸν

1. Πρβλ. Ἀρποκρ. ἄγει Ἀντιφῶν δ' ἐν τῷ *Περὶ ἀληθείας* φησὶ τοὺς νόμους μεγάλους ᾶγοι ἀντὶ τοῦ ἡγοῖτο.

2. Βλ. χαρακτηρισμὸν τῶν βιβλίων ἐν Η. Diels - W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 12 Aufl., τόμ. ΙΙ, Dublin, Zürich, 1966, σελ. 337, 343 : Α' Erkenntnischtheorie und Prinzipienlehre, Β' Physik, Anthropologie, Ethik, ἔνθα καὶ ἐφεξῆς παραπέμπομεν διὰ τὴν μορφήν καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸν τοῦ κειμένου.

3. Ἰδιαιτέρως προβληματικὸν εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀπόσπασμα, συνδυαζόμενον ὑπὸ τινων πρὸς τὴν περὶ τοῦ Νοῦ διδασκαλίαν τοῦ Ἀναξαγόρου. Περὶ τοῦ ὅλου θέματος βλ. Η. Diels - W. Kranz, ἔνθ' ἀν. σελ. 338.—Ett. Bignone, «Sul pensiero di Antifonte Sofista», *Rivista di Filologia Classica*, 58 (1930), σελ. 129 ἐξ.—J. S. Morrison, «The Truth of Antiphon», *Phronesis*, vol. VIII, No 1 (1963), σσ. 35—38, κᾶ.

4. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀποσπάσματος τούτου πρὸς τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν αὐτὸν σοφιστὴν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον *Τέχνη Ἀλυπίας* βλ. W. C. Guthrie, *The Sophists*, Cambridge University Press, 1971, σελ. 290.

ἀνθρώπινον νόμον δὲν εἰσάγει βεβαίως τίποτε νέον εἰς τὴν διανόησιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἄπ' ἐναντίας, τὸ πρόβλημα τοῦτο διηρευνᾶτο καὶ ὑπὸ ἄλλων, φαίνεται δὲ ὅτι ἦτο ἐκ τῶν προσφιλεστέρων θεμάτων τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ Ε' αἰῶνος¹. Ἡ συμβολὴ ὅμως τοῦ Ἀντιφῶνος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ φύσις προσδιορίζεται τώρα ὡς μία διάταξις ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν, χαρακτηριζομένη ὑπὸ μηχανικῆς λειτουργίας καὶ εὑρισκομένη μακρὰν τῶν ξυμφερόντων².

Ι. Εἰς τὴν πρώτην στήλην τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 44A ἀποσπάσματος τὸ κείμενον παραδίδεται ὡς ἀκολούθως :

..... > θου
 > ἦ
 > με
 > νευ
 > μι
 ... > δικαιοσύνη
 οὗ > ν, κλπ.

Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι αἱ λέξεις τῶν στίχων 1—3 ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν προϋποθέσεων τοῦ ἀκολουθοῦντος εὐθὺς ἀμέσως ὀρισμοῦ τῆς δικαιοσύνης, καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν κατακλειῖδα τῆς ἀναλύσεως αὐτῆς, ὡς δύναται τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τῆς καθόλου συλλογιστικῆς πορείας τοῦ σοφιστοῦ, ἀκολουθοῦντος ἀδιαφόρως τὸν ἀπαγωγικὸν εἴτε τὸν ἐπαγωγικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι. Καὶ ἐνῶ ὁ φυσικὸς νόμος χαρακτηρίζεται ὡς ἀναγκαῖος καὶ συνεπῶς ὑπέρτερος τοῦ ἐπιθέτου ἀνθρωπίνου (23—25), ἐν τούτοις ὁ Ἀντιφῶν ἀποδέχεται τὴν παρουσίαν καὶ τούτου ἐξ ἀνάγκης ἴσως, ἀπορρεῦσης ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως. Ἐφ' ὅσον δὲ καὶ ὁ ἀνθρώπινος νόμος γίνεται ἐν τινι μέτρῳ ἀποδεκτός, ὁ σοφιστὴς χωρεῖ καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυσιν τῶν προϋποθέσεων ὑπὸ τὰς ὁποίας θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ ἀνταπόκρισις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς δικαιοσύνης, ὡς αὕτη διεχωρίσθη ἀπὸ τὸν καθολικῶς ἰσχύοντα φυσικὸν νόμον (12—13). Ἡ παραίνεσις ἀποβλέπει εἰς διαμόρφωσιν τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων οὕτως, ὥστε κατὰ μὲν τὴν κοινωνικὴν τῶν σχέσιν νὰ τηροῦν ἀπολύτως τὸν ἀνθρώπινον νόμον, κατὰ δὲ τὰς ἀπ' εὐθείας σχέσεις τῶν πρὸς τὴν φύσιν νὰ συμμορφῶνται πρὸς αὐτήν.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, φρονοῦμεν ὅτι τὸ κενὸν τῶν στίχων 1—5 θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδώσῃ τὴν σκέψιν τοῦ Ἀντιφῶντος, συμπληρούμενον ὡς κάτωθι :

ἅπαντας δὴ > που
 οἴεσθαι χρ > ἦ
 τὰ σφίσιν ὡ > μο-
 λογημέν' ἄ > νευ
 νόμων οὐ νό > μι-
 μα. > δικαιοσύνη
 οὗ > ν, κλπ.

1. Βλ. L. Gernet, *Antiphon. Discours suivis des fragments d' Antiphon le Sophiste*, Paris, 1923, σελ. 172 ἐξ.— F. Heinimann, *Nomos und Physis*, Basel, 1945, σελ. 11 ἐξ.— Περὶ τῶν πιθανοτήτων ἐπιδράσεως τοῦ σοφιστοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους (Ῥητ. κεφ. 15), Ett. Bignone, *Studi sul pensiero antico*, Napoli, 1938, σελ. 129, 1— Guthrie, *ἔθθ. ἀν.*, σελ. 128, 3.

2. Βλ. 44 A 3, 28 ἐξ.

Διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως ταύτης, χωλαινούσης μόνον κατὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἐν στ. 7 εὐκρινοῦς ἐν τῷ παπύρω εἰς ο¹, ἐπιτυγχάνεται ἰσχυροποίησις τοῦ κύρους τοῦ πολιτικοῦ νόμου καὶ ἀποκλείεται ἡ ἰσχὺς τῶν κατ' ἴδιαν συμπεφωνημένων ὡς ἀδιαφόρων διὰ τὴν πολιτείαν, ἐφ' ὅσον δὲν εὐθυγραμμίζονται πρὸς τοὺς νόμους αὐτῆς.

II. Εἰς τὴν δευτέραν στήλην τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 44A, 4 ἀποσπάσματος (στ. 100—131) οἱ μὲν στ. 25—26 ἐλλείπουν παντελῶς, οἱ δ' ἐπόμενοι παραδίδονται εἰς λίαν κακὴν κατάστασιν ὡς ἀκολούθως :

τὰ τοίνυν
τῇ φύσει ξυμ-
φέροντα τούτ<ων
25 -----
26 -----
.....> οτ<ια <..
.....> ἀπ<...
.....> ανα<..
.....> καὶ οἱ<..
.....> νται· κα<ι
οὔτινες>ς ἂν πα-

24 τούτ<ο ἔχει ἴδιον, Regenbogen.— τούτ<ο ποιεῖ, Arnim.— 25-27 <ἀπὸ τῆς φύσεως / ὁ δὲ νόμος ἐπι/τρέπει> ὄτι, Regenbogen.— 27 ὄτι ἄ<δυνατεῖ βλάπ>τειν, Bignone.

Πρὸς εὐχερεστέραν παρακολούθησιν τῆς προτεινομένης κατωτέρω συμπληρώσεως, παραθέτομεν ἐν μεταφράσει τὸ μέχρι καὶ τοῦ στ. 124 κείμενον τοῦ ἀποσπάσματος, περιλαμβάνοντος καὶ τὴν ἐν στ. 1—5 ἡμετέραν συμπλήρωσιν :

44A, 1 (1—33) Πάντες βεβαίως πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς παράνομα τὰ κατ' ἴδιαν συμπεφωνημένα, ἐὰν στερῶνται νομικῆς ὑποστάσεως. Δικαιοσύνη λοιπὸν εἶναι τὸ νὰ μὴ παραβαίνῃ κανεὶς τοὺς νόμους τῆς πόλεως εἰς τὴν ὁποίαν κατοικεῖ. Συνεπῶς ἕκαστος δύναται νὰ ἐαρμονίση τὸν ἑαυτὸν του πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου, ἐὰν, κατὰ μὲν τὰς σχέσεις του μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιδεικνύῃ σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους, εὐρισκόμενος δὲ μόνος, ἀκολουθῇ τὰς ἐπιταγὰς τῆς φύσεως. Διότι οἱ μὲν νόμοι τῶν ἀνθρώπων εἶναι τεχνητὰ δημιουργήματα, οἱ δὲ νόμοι τῆς φύσεως ἀναγκαῖοι. Καὶ οἱ μὲν νόμοι τῶν ἀνθρώπων προῆλθον ἐκ συναιρέσεως, ἐνῶ οἱ φυσικοὶ εἶναι αὐθύπαρκτοι καὶ δὲν ἀπορροεῦν ἐξ οὐδεμιᾶς συμφωνίας.

A2 (34—66) Καὶ ὁ παραβαίνων τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους, ἐὰν δὲν γίνῃ ἀντιληπτὸς ὑπ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι τοὺς ἔχουν ἀποδεχθῆ, διαφεύγει καὶ τὴν ποινὴν καὶ τὴν περιφρόνησιν, ἐνῶ, ἐὰν παραβιάζῃ οἰονδήποτε ἐκ τῶν φυσικῶν νόμων, οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει ἂν θὰ τὸν ἀντιληφθοῦν ἢ ὄχι οἱ ἄνθρωποι οὔτε ἡ ζημία τὴν ὁποίαν θὰ ὑποστῇ θὰ εἶναι μεγαλύτερα ἢ μικρότερα ἐκ τῶν λόγων τούτου· διότι δὲν τιμωρεῖται ἀπὸ τὴν κρίσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ καὶ

1. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἐκ τῶν ποικίλων παραδρομῶν τοῦ κειμένου. Πρβλ. A1, 33—A2, 1—3.— A2, 33.— A4, 10, καὶ ἄλλαχού.

οἱ ἄνθρωποι νόμοι κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος των ἀντιτίθενται πρὸς τοὺς φυσικοὺς. Διότι προσδιορίζεται νομοθετικῶς διὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς τί πρέπει

A3 (67—99) νὰ βλέπουν καὶ τί ὄχι τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὰ ὄψα καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας· καὶ διὰ τὸν νοῦν τί πρέπει νὰ ἐπιθυμῇ καὶ τί ὄχι. Ἄλλὰ βεβαίως τίποτε ἐξ αὐτῶν τὰ ὁποῖα συνιστοῦν ἢ ἀπαγορεύουν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι φιλικώτερον ἢ ἐγγύτερον πρὸς τὴν φύσιν. Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος ἀνήκουν ἐπίσης εἰς τὴν φύσιν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἢ μὲν ζωὴ ἀνήκει εἰς τὰ πλεονεκτήματα (τοῦ ἀνθρώπου), ὁ δὲ θάνατος εἰς τὰ

A4 (100—124) μειονεκτήματα. Καὶ τὰ μὲν πλεονεκτήματα τὰ νομικῶς ἀνεγνωρισμένα εἶναι δέσμια τῆς φύσεως, ἐνῶ τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως θεσπιζόμενα ἐλεύθερα. Συνπῶς οὔτε τὰ θετικὰ οὔτε τὰ ἀρνητικὰ στοιχεῖα (τῆς νομικῶς δεσμευμένης ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου) ἐνοχλοῦν ἢ ἐξυπηρετοῦν τὴν φύσιν· διότι τὰ ὄντως ἐπιωφελεῖ δὲν πρέπει εἰς τὴν προγματικότητα νὰ βλάπτουν, ἀλλὰ νὰ ὠφελοῦν. Ὅσα λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ὠφελοῦν τὴν φύσιν (125) . . .

Εἶναι πιθανὸν οἱ ἀρέσως ἐπόμενοι στίχοι νὰ ὑπογραμμίζον περαιτέρω τὴν διάκρισιν τῶν ἐπιωφελῶν διὰ τὴν φύσιν ἀπὸ τοὺς ἀδιαφόρους δι' αὐτὴν (ἀνθρωπίνους) νόμους. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς ἐκ τῶν στ. 60—64 διαφαίνεται, μικρὸν μέρος τῶν ἀνθρωπίνων νόμων συμπίπτει πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἀλήθειαν, ὁ σοφιστὴς χωρεῖ ἴσως εἰς μείαν αὐτῶν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ βεβαίως ὅτι ἡ σύμπτωση αὕτη οὐδόλως ἀναιρεῖ τὴν σταθερῶς διατυπωμένην ἀντίληψιν ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος εἶναι ὁ μόνος ἀληθής. Συνεπῶς τὸ μέχρι καὶ τοῦ στίχου 128 κείμενον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου νομίζομεν ὅτι ὁ Ἄντιφῶν ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἀνθρωπίνου νόμου, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν ὡς ἑξῆς:

22 τὰ τοῖνον
 τῆι φύσει ζυμ-
 φέροντα τούτ<ων
 25 <ἀληθῆ, τὰ δὲ τοῖς
 26 <ἀνθρώποις οὐκ
 <ἀληθῆ, > ὅτι ἐ<πί-
 <θετά γε> ἀπ<αντ-
 <α.....

III. Εἰς τὴν πρώτην στήλην τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 44A, 7 ἀποσπάσματος (στ. 198—231) ἐλλείπουν οἱ στίχοι 1—5. Ἐκ τούτων ὁ μὲν πρῶτος συμπληροῦται ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Diels κατὰ ὀκτώ γράμματα διὰ τῆς λέξεως <έλομένω . . . , ἀποτελούσης τὴν λογικὴν συνέχειαν τοῦ A6 ἀποσπάσματος, ὁ δὲ πέμπτος κατὰ τὸ τελευταῖον γράμμα ε (< <-), τὸ ὁποῖον λαμβάνει, διὰ νὰ ὁλοκληρώτῃ μετὰ τῶν δυσαναγνώστων γραμμάτων τοῦ στ. 6 τὸν τύπον ἐ<σιν, συνοδευόμενον ὑπὸ τοῦ ἐπιρρήματος μᾶλ<ον . . . :

<έλομένω . . .

 <έ-
 σιν μᾶλ<λον . .

2 ἐξ. (παρατήρησις τοῦ Diels) Sinn vielleicht: Der Angeklagte kann den Spiess umdrehen und zum Ankläger werden, und dann kommt es darauf an, wer von beiden die stärkste Peitho entwickelt.

5—6 <καὶ τοῦτο δεινόν> ἐ/στὶν μάλ<ιστα, ὅτι, Bignone.— 5 ἐξ.<σχολή δ' αὐτῶι πρὸς ἀπολογία> ἐ/στὶν μᾶλ<λον ἢ/βσηπερ τ<ῶι κα/τηγοροῦν<τι πρὸς/κατηγορ<ίαν, ἢ δὲ/πειθῶ ἀ<διαφόρως/τῶ τε πε<πονθό/τι, Arnim.

Τὸ εἰς τοὺς στίχους 132—197 (44A, 5—6) κείμενον διαλαμβάνει κυρίως τὴν ἀδυναμίαν τοῦ δικαστηρίου νὰ ἀπονεύμῃ τὸ δίκαιον, ἐφ' ὅσον ἀμφότεροι οἱ ἀντίδικοι ἔχουν τὰς αὐτὰς δυνατότητας ὑποστηρίξεως τῆς θέσεώς των, ὅπερ ἐν τελευταία ἀναλύσει ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἀνεξαρτήτως τῆς ἠθικῆς προσωπικότητος ἐκάστου, νικητῆς θὰ ἀναδειχθῆ ὁ διαθέτων τὰ ἰσχυρότερα πειστικά μέσα. Ἐφ' ὅσον δὲ ἐκ τῶν ἀμέσως προηγουμένων στίχων (A6, 25—33 (= 189—197) οἱ μὲν 25—30 ἀναφέρονται εἰς τὰς νομικὰς δυνατότητας τῆς θέσεως τοῦ κατηγοροῦ, οἱ δὲ 30—33 εἰς τὰς δυνατότητας ἀρνήσεως τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου, ὅπερ ὁμῶς δὲν ὀλοκληροῦται κατὰ τὸν συνήθη εἰς τὸν Ἀντιφῶντα κατηγορηματικὸν τρόπον, ἔπεται ὅτι ἡ σκέψις τοῦ σοφιστοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῆ εἰς τοὺς στίχους τούτους ὡς κάτωθι :

A6, 30	ταῦ- τὰ δὲ καταλεί- πετα(ι) καὶ τῶι δρᾶ- σαντ(ι ἀ)ρνεῖσθαι
A7, 1	<ἐλομένωι καὶ ἀ- <παιτοῦντι τῆς <αἰτίας ἀπαλλάτ- <τεσθαι. οὐκουν ἐ- <νὶ ἢ νίκη. καὶ τὸδ'> ἐ-
5	στὶν μάλ<ιστα, ὅτι>, κλπ.

ABSTRACT

The above text is an effort towards the restoration of certain passages of fragment number 44 A of the work of the sofist Antiphon *Περὶ Ἀληθείας*. Following short analysis of the fragment's contents a restoration of the text is attempted, particularly passage numbers: 44 A 1, 1-5, 44 A 4, 25-28, 44 A 7, 1-5.